

stromingen in de achttiende eeuw, met name ook naar de bekende historicus Gottfried Arnold.

De geheel eigen positie van Serrarius komt behalve in zijn eigen oeuvre goed tot uiting in zijn vele vriendschappen, contacten en polemieken. Terecht besteedt Van der Wall hieraan grote aandacht. Serrarius was opgenomen in de kring van de in Engeland woonachtige mysticus Samuel Hartlib. Via de Rijnsburger collegianten kwam hij in aanraking met Menasseh ben Israel, Comenius, Spinoza en anderen. Met Quakers en Seekers had hij een al of niet bewuste affiniteit. Polemieken voerde Serrarius met zulke uiteenlopende tegenstanders als Amyraut, de anti-chiliasit Maresius, de vroege cartesiaan Lodewijk Meyer en de al te mystieke Antoinette Bourignon.

Veel praktische consequenties hadden de denkbeelden van Serrarius niet. In tegenstelling tot de Engelse revolutionaire chiliasisten zette hij zijn kritiek op de maatschappij niet in daden om. Als mysticus zocht Serrarius zijn heil niet in instellingen, maar zag hij uit naar de komst van Christus. Tegenover de joden was zijn houding feitelijk tweeslachtig. Aan de ene kant was hij ervan overtuigd dat hun bekering en terugkeer naar Palestina de voorwaarde voor het begin van het duizendjarig rijk zou zijn. Aan de andere kant vond hij, hoewel hij zich uiteraard uitsprak tegen jodenvervolgning, dat de joden als verantwoordelijken straf dragen voor de verwerping van Jezus. De enige historische gebeurtenis die Serrarius werkelijk beroerde was dan ook de schokkende en korte loopbaan van Sabbetai Sevi, die zich in 1665 in Noord-Afrika opwierp als messias. De geestdrift voor deze figuur had Serrarius overigens gemeen met niemand minder dan Mozes Curiel.

Van der Wall doet in erudiete en genuanceerde betogen recht aan de persoon en de geesteshouding van Serrarius. Met veel zorg en grote kennis van de bronnen is het internationale netwerk gereconstrueerd, waarin hij opereerde. Maar of deze éne chiliasit, hoezeer kenmerkend voor de Republiek, werkelijk ruim achthonderd bladzijden en zoveel acribie waard is, waag ik uit zuiver historisch oogpunt te betwijfelen. In theologisch opzicht is zijn synthese zeker interessant, omdat Serrarius de joden een doorslaggevende rol toekent in de eindtijd. Hier blijkt het best dat hij niet toevallig in Nederland heeft gewoond en gewerkt.

J. Roelevink

J. G. Taylor, *Smeltkroes Batavia. Europeanen en Euraziaten in de Nederlandse vestigingen in Azië* (Oorspronkelijk *The Social World of Batavia*, vertaald door E. Henssen, e. a.; Groningen: Wolters-Noordhoff, 1988, 256 blz., f49,50, ISBN 90 01 85200 9).

Deze oorspronkelijk Amerikaanse Ph. D.-thesis behandelt het ontstaan van de koloniale samenleving in het zeventiende- en achttiende-eeuwse Batavia en de verdere ontwikkeling en uiteindelijke ondergang van de mestiezencultuur in Nederlands-Indië gedurende de negentiende en twintigste eeuw. Taylor ziet de koloniale samenleving als een autonome eenheid tussen de islamitische Indonesische wereld en de Europese samenleving. In Batavia en mutatis mutandis op andere Nederlandse vestigingen, ontwikkelde zich uit de wisselwerking tussen Aziaten en Europeanen een eigen aparte cultuur. Zij koos familierelaties en in het bijzonder de rol van vrouwen binnen deze samenleving als uitgangspunt voor haar studie. Op basis van gepubliceerde bronnen acht zij bewezen dat zich in Indië een clan-systeem ontwikkelde waarbinnen afstamming kan worden getraceerd langs de vrouwelijke lijn. Deze vrouwen waren veelal geboren in Azië uit Europese en deels Aziatische voorouders. Nieuwelingen kregen tot

deze clans toegang door huwelijk en konden daarmee deelnemen aan de verdeling van invloedrijke en lucratieve posities die het compagniestablishment te verdelen had. Dit stelsel zou zijn hoogtepunt hebben bereikt in het laatste deel van de achttiende eeuw. In de korte Engelse tussenperiode (1811-1816) en in het nieuwe bestel daarna verloren de grote families hun betekenis. Geleidelijk werd het onderscheid tussen de Europese en de Euraziatische samenleving groter. De uit Nederland gezonden bestuurders zagen zich meer en meer als vertegenwoordigers van de vaderlandse belangen en niet als hoofden van een lokale, autonome maatschappij. Met de Indonesische onafhankelijkheid ging deze samenleving ten onder.

De samenleving die zich op deze compagniesvestigingen ontwikkelde was raciaal sterk gemengd. De vrouwen kwamen voor slechts een klein deel uit Europa, sommigen waren slavinnen, die als concubine of echtgenote met een Europese man verbonden waren, anderen waren afstammelingen uit deze gemengde verbintenissen. Europese, Portugese en Aziatische invloeden droegen bij tot de vorming van een gemengde cultuur. Blussé heeft in *Strange Company* geanalyseerd hoe de aanpassing van de eerste generatie vrouwen zijn beslag vond en hoe iemand als Cornelia van Nijenrode haar rechten wist te verdedigen in Nederland. De beperkte informatie over deze vrouwen en het vaak negatieve beeld dat uit de verhalen van reizigers die Batavia aandeden naar voren komt, maakt het niet gemakkelijk hun rol en invloed te reconstrueren. Taylor gebruikt vooral huwelijksgegevens. Veel meisjes uit de elite trouwden voor de eerste keer op vijftien- à zestienjarige leeftijd met oudere mannen die reeds carrière hadden gemaakt. Op deze wijze zouden de leden van de Raad van Indië hun onderlinge banden hebben versterkt. Taylors analyse beperkt zich tot de top in Batavia, de leden van de Raad van Indië en gouverneurs-generaal. Zij staft haar betoog met een aantal wat willekeurig gekozen voorbeelden van familiebetrekkingen tussen een aantal belangrijke mannen.

Het centrale punt in dit betoog is dat de koloniale elite van leidende mannen niet door een gemeenschappelijke herkomst of afstamming in Nederland zou zijn verbonden. In Indië werden banen en functies volgens Taylor dan ook niet doorgegeven aan zoons, maar aan de zwagers en anderen die men door deze relaties had opgedaan. Het probleem is echter dat zij nergens waarmaakt dat de benoemingen op deze wijze werkelijk tot stand kwamen. Zij gaat bovendien voorbij aan de invloed van de Heren XVII. Patronage speelde in de Republiek zeker een rol. De staatjes die Schutte heeft opgesteld over de leden van de Raad van Indië en de gezaghebbers op de grote kantoren laten zien dat er sterke overeenkomsten zijn tussen herkomst in Nederland uit de hogere en middenklassen en een succesvolle carrière in Indië (*De Nederlandse patriotten en de koloniën*, 32-38). Schutte waarschuwt bovendien dat het materiaal niet al te veel generalisaties verdraagt.

Taylor daarentegen is nogal kwistig met het signaleren van tendenties op grond van een enkel voorbeeld. Op bladzijde 103 bespreekt zij de carrières van de zoons van gouverneur-generaal Van Riemsdijk. Aan het gegeven dat van de vier zoons één een positie in Indië behaalde die vergelijkbaar was met die van zijn vader koppelt zij een 'verschuiving van een matriarchaal stelsel waarin zonen hun vaders opvolgden'. Twee andere zoons bleven in de lagere rangen van gekwalificeerde personeelsleden, een ander ging naar Holland en werd in Haarlem schepen en later gecommiteerde raad voor Holland en West-Friesland.

Hoe gevaarlijk het is om op grond van dit voorbeeld van een tendentie te spreken kan blijken uit het gegeven dat slechts zeven van de zestien gouverneurs-generaal in de achttiende eeuw kinderen nalieten. Van de negen jongens bleven vier in Indië, drie hunner waren een Van Riemsdijk. De veertien dochters trouwden zeventien keer, acht huwelijken waren met een lid van de Raad van Indië, zes met een lagere gekwalificeerde variërend van onderkoopman tot

gouverneur van Makassar. Drie meisjes trouwden in Nederland. Er blijven in de achttiende eeuw slechts twee voorbeelden over van een gouverneur-generaal die zijn zoons door protectie in de hogere VOC-rangen helpt: Van der Parra en Van Riemsdijk. Alleen de laatste was succesvol, Van der Parra junior stierf te jong.

Taylor maakt veel werk van de Aziatische invloed die deze meisjes en jongens bij hun opvoeding ondergingen door de vele slaven in de huishouding en de deels Aziatische herkomst van de moeders. Allerlei gebruiken zoals het zitten op de hurken, sirih kauwen en vormen van sociaal verkeer werden overgenomen. Wat er aan Nederlandse invloed was blijft in het duister. Waren de meisjes die zo goed trouwden in Nederland alleen geschikt bevonden vanwege het geld dat zij inbrachten? Dat zij niet allen ongeletterd waren blijkt uit de tweede mevrouw Baud.

Wijdreikende conclusies gebaseerd op zwakke of onjuiste voorbeelden verstoren herhaaldelijk het betoog. Een ander voorbeeld in een oudere periode is (57) de relatie tussen gouverneur-generaal Reyniersz (1650-1653) en zijn schoonvader De With. Taylor suggereert een duidelijke relatie tussen de benoeming van De With tot gouverneur van Coromandel en het huwelijk van zijn dochter met Reyniersz. 'Haar vader werd het jaar daarop tot gouverneur van Coromandel benoemd'. De benoeming van De With geschiedde echter een maand voordat Reyniersz gouverneur-generaal werd. Of op bladzijde 67, de carrière van de zoons van François Caron, dezen studeerden theologie en werden uiteindelijk predikant in dienst van de compagnie. Taylor hanteert dit als een bewijs dat een deels-Aziatische man—mevrouw Caron was Japanse—zijn status moest bevestigen door zijn werk. Zij hadden op het ogenblik van indiensttreding geen machtige familieleden die hen in de koopmansrangen konden of wilden helpen. Een predikant echter behoorde tot één van de weinige functies waarvoor men in patria door een speciale procedure werd aangenomen. Men was dominee en geen koopman.

Wanneer het gaat om het bepalen van invloed die men heeft ondergaan zal het moeilijk zijn bepaalde elementen te scheiden naar herkomst. Sommige zaken kunnen zowel uit de Aziatische als de Europese samenleving voortkomen. Op bladzijde 85 beschrijft Taylor gouverneur-generaal Van der Parra als 'voorbeeld van de luister van een achttiende eeuwse functionaris van de compagnie en de grote afstand die er lag tussen het leven in Batavia en de heersende gewoonten in Nederland'. Van der Parra was opmerkelijk in de zin dat zijn mannelijke voorouders al drie generaties in Azië werkten. Stapel (*NNBG*, VII, 940-942) noemt hem een typische achttiende-eeuwse regent, die trots was op het Zeeuwse familiewapen dat hij aan de Van der Perre's ontleende. Taylor ziet in hem vooral de Aziatische kant. Het voorbeeld van zijn grootse inauguratie is weinig zeggend: alle gouverneurs-generaal werden ingehuldigd in het bijzijn van Indonesische vorsten of hun vertegenwoordigers, nieuwe benoemingen werden altijd op alle kantoren in Azië en Afrika afgekondigd in de zogenaamde 'voorstelling' van de nieuwe gouverneur-generaal. Zo zou er meer zijn te noemen. De hiervoren gegeven opmerkingen en aantekeningen hebben alle te maken met de verwaarlozing van de Nederlandse achtergrond en het algemene kader.

Toch heeft dit boek mij ondanks de erbij komende ergernis over vele drukfouten of vreemde vertalingen, voortdurend geboeid. De reden daarvoor is dat in hoofdlijnen, afgezien van de centrale these, een helder overzicht wordt gegeven over de ontwikkeling van de gemengde samenleving in Batavia in de zeventiende en achttiende eeuw. Het thema is interessant, voor de vrouwen van Batavia is tot nu toe weinig belangstelling getoond. Het uitgangspunt, een studie van de koloniale samenleving met nadruk op de interactie tussen verschillende culturen, is juist gekozen. Grondig archiefwerk en systematische verzameling van numerieke gegevens — iets

wat in deze studie ontbreekt —, en een betere kennis van de Nederlandse samenleving zullen meer licht kunnen werpen op veel wat hier impressionistisch is gesteld.

J. van Goor

J. Smits, *De Verenigde Nederlanden op zoek naar het oude Egypte (1580-1780)—de traditie gevolgd en gewogen* (Dissertatie Groningen; Culemborg: J. Smits (te verkrijgen bij boekhandel Boldingh, Markt 22, Culemborg), 1988, 310 blz., f42,50, ISBN 90 9002156 6).

De klassieke oudheid is gedurende eeuwen het paradigma geweest voor alle beoordeling van cultuurvormen. Die leidraad werd ook in de Nederlandse Republiek gevolgd. Maar vormde het Egypte van de farao's nu tevens een deel van deze oudheid? Enerzijds wel daar immers gedeelten van zijn mythologie en wereld der goden al tijdens die oudheid waren opgenomen in de Griekse en Romeinse erfenis, die men vol — soms huiverende — bewondering voor de Egyptische wijsheid en geleerdheid gedurende de renaissance doorgaf. Anderzijds bleef het feit bestaan, dat de humanisten — hoezeer ook belangstellend — er niet in slaagden het hiërogliefenschrift te ontcijferen en dus geen diepergaande kennis van de resterende Egyptische beschaving konden verwerven. Dit proefschrift behandelt de moeizame speurtocht die velen gedurende twee eeuwen in de Verenigde Nederlanden ondernamen om een beter inzicht te verwerven in de geschiedenis van het oude Egypte. Tussen 1578, toen Bernardus Paludanus het land aan de Nijl bezocht, en 1776-1778, de jaren waarin door toedoen van Cramerus een Nederlandse uitgave verscheen van het ruim veertig jaar oude maar vrijwel alle terreinen van de belangstelling beslaande reisverslag van de Anglicaanse bisschop Richard Pococke, hielden zij zich bezig met de mysterieuze monumenten en werden tevens aangetrokken door de aanwezige antiquiteiten van kleinere omvang.

Smits behandelt eerst de personen die naar Egypte reisden en de popularisatoren en geleerden die in de Republiek hun mededelingen in verhandelingen over het land gebruikten. Vele reizigers kwamen uit het gewest Holland en gemiddeld bleven zij niet lang in het land van bestemming. In het algemeen gezien kwam de studie van het oude Egypte vrij laat op gang en zette de verwerking van de gegevens lang door. Een belangrijke negatieve omstandigheid bij deze kennisvermeerdering was het ontbreken van een kerkelijk of vorstelijk mecenaat, dat de doelbewuste, gedreven en geleerde reiziger, zoals de buurlanden die kenden, hier tot een onbekende figuur maakte. Aanvankelijk waren de bezoeken aan Egypte en de getoonde interesse slechts bijzaak, want een egyptologische wetenschappelijke discipline bestond niet. Want pas in de achttiende eeuw begon meer begrip te ontstaan voor het eigene van het oude Egypte. Vaak gingen de Nederlanders dan ook te rade bij de in grote hoeveelheden voorradige buitenlandse meer specialistische beschrijvingen en wetenschappelijke reisverslagen. En naarmate de bekendheid met de Egyptische omstandigheden door al deze aandacht toenam begon men de betrekkelijkheid in te zien van de eigen christelijke en klassieke tradities, die elk op specifieke wijze afschuw en toch ook weer bewondering voor de faraonische cultuur hadden geuit. Er ontstond behoefte aan een grondige beschrijving, die door een oudheidkundige expeditie tot stand zou moeten worden gebracht.

De Republiek stond echter geheel buiten het voortgaand onderzoek ter plaatse, al drong via via het nodige door van de discussie in het buitenland waar bijvoorbeeld de hoofdsteden Memfis en Thebe zouden hebben gelegen. Zoals begrijpelijk is trokken verder vooral de pyramiden en